

Kollektivet och individen i den postmateriella kapitalismen:

En genealogi över demokratisk delaktighet

Den postmateriella kapitalismens projekt av självförverkligande inleddes då välfärdsstaten var uppnådd. Efter hand har känslan av ett gemensamt ansvar för samhällsmedlemmarna uppluckrats och Thatchers påstående att samhället inte existerar har blivit en självuppfyllande profetia. Hand i hand har polariseringen och den ökade fragmenteringen av civilsamhället lett till att det blir allt svårare att skönja någon samhällsgemenskap. Demokratiska grundvalar ifrågasätts av en nyliberal ideologi där varje individ ansvarar för sig själv, där politiska rättigheter förvandlas till tjänster som skall underkastas principerna för kapitalistisk konsumtion, och där vissa till och med ser nattväktarstaten som ett ideal värt att sträva efter. Samtidigt är delaktighetspolitikens framfart en klar motpol till detta. Fastän det kan verka avlägset att jämföra radio, tv och internet med debatter i antika agoror, så har den teknologiska utvecklingen i ökande grad skapat möjligheter för individer att vara anslutna till samhällsgemenskapen. Och till skillnad från den grekiska demokratin, liksom mer moderna men likaledes exklusiva demokratiuppfattningar, förespråkar många i dag en folklig delaktighet i politiken. Frågan är snarast hur individer kan motiveras att lämna åskådardrollen för att engagera sig i en gemenskap, och huruvida dessa gemenskaper kan åstadkomma förändringar som förstärker demokratins livskraft och bidrar till att lösa den legitimitetskris som demokratin befinner sig i.

I vissa fall kan enskilda händelser bli transformativa för en individ. Ett dramatiskt exempel är berättelsen om Alex Lowe, en av sin tids mest framgångsrika alpinister. År 1991 etablerade han en ny rutt på Eigerbergets nordvägg. Lowes ensamma be-

stigning längs partier av väggen där ingen tidigare satt sin fot gjordes vintertid under exceptionellt svåra omständigheter. Ett utsatt läge, ramlande stenar och is samt våldsamma stormar har i kombination med många olyckor gett den schweiziska bergsvägen öknamnet Mordwand (mordvägg). Lowes vänner i Grindewald, byn strax nedanför berget, fruktade att han medvetet begett sig på sin sista resa, eftersom både hans företag och familjeförhållanden låg i spillror. Då Lowe efter nio dagar nådde toppen av berget hade han också kommit fram till vilken riktning hans liv framöver skulle få. Som en hänvisning till den transformativa upplevelse som bestigningen medförde beslöt Lowe att ge den nya ruten namnet *Metanoia*.

Uttrycket metanoia härstammar från grekiskan. Som ett låneord till engelskan definieras det i ordboken *Merriam-Webster* som en transformativ sinnesförändring. Förleden meta syftar på efter, bortom, eller på andra sidan och kan jämföras med till exempel ordet metafysik. Efterleden är bekant från ordet paranoia och anspelar på tanke eller förstånd. Närmaste uttryck i svenskan är förmodligen transformation, enligt *Svensk ordbok* en ”genomgripande förändring av någon grundläggande egenskap”, till exempel hos ”företeelse, tankeprodukt”.

Begreppet metanoia har en central funktion i de grekiska ursprungsmanuskripten till Nya Testamentet. Där syftar det på att en förutsättning för att uppnå gemenskap och frälsning är att genomgå en grundläggande förändring i sitt sätt att tänka och leva. Dessvärre har uttrycket, då det översattes från det forngrekiska högspråket koine, tolkats som ett uttryck av ånger för de synder en har begått, en innebörd som förändrar Nya Testamentets bud-

skap avsevärt. Denna översättning har ifrågasatts av bibelvetare från Tertullianus till Luther och skapar fortfarande debatt inom exegetiken.

Alla som någon gång hängivit sig åt någon form av samhällsengagemang vet att det förändrar ens syn på saker och bidrar med nya kunskaper. Tanken att sådana erfarenheter kan verka som ett sammanfogande kitt förekommer alltså redan i de fyra evangelierna. Även delaktighet, det vill säga att individer genom vissa handlingar knyter an till en större helhet, var central inom den medeltida kristendomen och den tidiga protestantismen. Dessa kulturella mönster kom att ha stort inflytande då upplysningstidens demokratiska ideal formades.

Numera har frammanandet av transformationer som förstärker individens samhällsengagemang blivit något som i en allt högre grad intresserar makt-havare med omsorg om demokratins fortlevnad. En följd av att allt färre röstar, blir partimedlemmar eller engagerar sig inom civilsamhällets organisationer, är att den representativa demokratins meriter ifrågasatts allt mer och alternativ för att främja delaktighet utvecklas. Vi erbjuder numera möjligheter till delaktighet i allting från stadsplanering till budgetering av offentliga finanser. Utöver att detta anses leda till bättre beslut, så tillskrivs delaktighet en fostrande funktion. Man tänker sig att delaktighet leder till en mer livskraftig demokrati genom att förvandla individer till aktiva medborgare.

Att vara delaktig innebär att anknyta till en större gemenskap. Inom den tidiga protestantismen krävde delaktighet ett aktivt engagemang i en sammanslutning av likatänkande som tillsammans förmedlade sin guds vision och avsikt. Artefakter av denna gemenskap syns fortfarande i hur kristna ceremonier såsom nattvarden manifesterar ömsesidighet och likhet deltagarna emellan och i deras förhållande till sin gud. Upplysningens demokratiska experiment var en sekulär version av denna tanke. Det vill säga, att förenas för att driva större intressen än de individuella såsom revolution, demokrati eller mänskliga rättigheter, och att medlemskap i en gemenskap medför plikter som delas av gruppens alla medlemmar. Också denna uppfattning har justerats och i dag röstar människor i allt högre grad på individuella kandidater framom att förbinda sig till att alltid stöda ett visst parti. Denna separation

av individens socioekonomiska omständigheter och partitrogenhet har visserligen gått hand i hand med den nyliberala attacken mot samhället men skapade också förutsättningarna för de nya former av politisk gemenskap som började förekomma under 1960-talet och som fortfarande samlar aktivister med en gemensam målsättning oavsett deras bakgrund.

Den demokratiska andan

Enligt filosofen L. A. Paul leder transformativa upplevelser till grundläggande och djupa förändringar i individens självbild och preferenser. Dessa upplevelser utgör porten till kunskapsmässiga och personliga förändringar som inte kan nås på annat vis. Då man genomgått förändringen är man inte samma person som innan, men innan man öppnar porten är det omöjligt att greppa hur man kommer att förändras. Att sådana förändringar kan stöda utvecklingen av egenmakt och känslan av delaktighet beskrivs redan 1835 i verket *Om Demokratien i Amerika* av den franska politiska teoretikern Alexis de Tocqueville, då han iakttog hur beslutsprocesserna i New England frammanade en demokratisk anda hos invånarna. Sedermera har denna fostrande funktion av demokratisk delaktighet, det vill säga att delaktighet skapar bättre medborgare, blivit central hos dem som förespråkar delaktighet i demokratiska beslutsprocesser.

Själva tanken att största möjliga andel av befolkningen skall vara delaktiga i ett demokratiskt beslutsfattande formulerades av Jean-Jacques Rousseau nästan hundra år tidigare. *Om samhällsfördraget (Du contrat social, 1762)* kritiserade den representativa demokratiformens utlokalisering av individens röst genom att påpeka att staten, för att bibehålla demokratisk legitimitet, måste handla i enlighet med befolkningens allmänna vilja. Rousseau ansåg att den demokratiska processens roll är att klarlägga det offentliga intresset genom sammanförandet av fria och jämlika medborgare.

Trots dessa tidiga strömningar har den representativa demokratiformen blivit allt mer dominerande, och i vissa fall har befolkningens roll reducerats till att den med jämna mellanrum kan rösta. Denna minimalistiska demokratiuppfattning har dock under

de senaste 20 åren reviderats i och med att sjunkande valdeltagande och minskande medlemsantal i partier, fackförbund och föreningar skapat en legitimitetskris för det politiska systemet. Möjligheter till delaktighet i offentliga beslutsprocesser, både lokalt och nationellt, har lanserats i ett flertal länder, och delaktighet förespråkas numera på bred front av överstatliga organisationer från Världsbanken till FN.

Självförverkligande identitetspolitik eller uttryck för offentligt förnuft?

Sociologen Zygmunt Bauman har noterat att vi blir allt mer individualistiska i våra handlingar och livsval. Då vi går med i ett protesttåg eller en rörelse så är det inte nödvändigtvis längre för att stöda en kollektiv kamp utan på grund av att det är ett rationellt steg framåt i vårt personliga livsprojekt. Den klassbaserade solidariteten är inte längre lika avgörande för vårt agerande och denna förändring har gett upphov till tidigare otänkbara samarbeten. Under de senaste månaderna har vi sett yogalärare och en sorts konspirationsdriven ytterhöger gemensamt protestera mot regeringens pandemipolitik. Vi har också sett anonyma medlemmar av ett diskussionsforum utnyttja rovkapitalismens mest raffinerade instrument för spekulation, i ett försök att tvinga värdepappersfonder på knä.

Politiska koalitioner baserar sig på att grupper av människor som delar liknande upplevelser och kommer från likartade omständigheter har gemensamma målsättningar. Det parlamentariska systemet bygger alltså på att förena dessa grupper för beslut om ekonomiska och politiska processer. Då dylika grupperingar tidigare bands samman genom delad socioekonomisk status eller politisk övertygelse på vänster-höger-skalan, har det senaste seklet i ökande grad medfört nya former av koalitioner som bygger på historiska och sociala upplevelser, missförhållanden och förtryck. I många fall har dessa rörelser med sin blotta existens ifrågasatt den uppfattning av gemenskap som nationalstaten bygger på. Genom att till exempel ursprungsfolk, kvinnor och hbtq-personer kräver att deras medborgarskap skall vara fullvärdigt, synliggörs skillnaderna i hur staten tjänar sina medborgare. Den mångfaldsomfamnande

identitetspolitiken har i sin tur mobiliserat motstånd från den nationalistiska högern och andra som förespråkar ett enhetsbaserat medborgarskap, också en form av identitetspolitik som nostalgiskt blickar tillbaka till nationalstatens påstådda homogenitet.

För att förhindra att den liberala demokratin undergrävs, har olika former av deltagardemokrati skapats.

I Finland var planlägningsfrågor ett av de första områden där medborgardelaktighet infördes. Forskning har visat att en stor del av invånarnas inlägg i just dessa frågor kan kategoriseras som någon form av NIMBY- eller ”not in my backyard”-ställningstaganden mot till exempel härbärgen för hemlösa eller flyktingförläggningar. Ett annat exempel är ungdomslagets målsättning att erbjuda ungdomar kanaler för att påverka beslut som berör dem samt att ge dem möjligheter att lära sig och utnyttja medborgarfärdigheter med respekt för kulturell mångfald, internationalism och hållbar utveckling. I allmänhet har detta inneburit att kommuner och städer i Finland har skapat ungdomsfullmäktigen. Dessa har visserligen varit effektiva plantskolor för blivande riksdagsledamöter, partiledare och ministrar men de har också uteslutit sådana unga som inte identifierar sig med den parlamentariska stilen i sitt politiska engagemang. Många av dem som dras med i ungdomsfullmäktigeverksamhet är redan övertygade om demokratins förträfflighet och är bra på att agera i offentliga ärenden. Unga som saknar sådana färdigheter och intressen har följaktligen svårt att ta plats i ungdomsfullmäktige, med resultatet att de grupper delaktighetspolitiken strävar till att utrusta med egenmakt, stannar utanför.

Det är alltså inte givet att möjligheten till delaktighet eller ens erfarenheter av delaktighet i offentliga beslutsprocesser leder till att befolkningen i någon större utsträckning utvecklar egenmakt. Eller ens att utökade möjligheter till delaktighet på ett avgörande vis påverkar vem som deltar och hörs. Det ligger också något problematiskt i att de samhällsgrupper som redan innehar en privilegierad position ofta är bättre utrustade för att delta i demokratiska processer än de grupper som skulle ha mest att vinna på att bli delaktiga.

Delaktighet skapar bättre medborgare genom att anknyta deltagarna till samhällsgemenskapen samt

erbjuda dem erfarenheter som förstärker deras känsla av egenmakt. Denna uppfattning baserar sig på djupt rotade kulturella schabloner, men forskning har gång på gång visat att delaktighetspolitiken inte alltid lyckas skapa en mer fungerande och likvärdig demokrati. Antingen är processerna tandlösa papperstigrar eller så misslyckas de med att engagera på tilltänkt sätt.

Problemet är att samhället som invånarna skall känna sig delaktiga i har undergrävts av årtionden av nyliberal politik. Deltagardemokrati har goda förutsättningar att stoppa denna erosion men för att kunna återbygga det demokratiska samhäl-

let behövs en delaktighetspolitik som beaktar den mångfald av behov, intressen och repertoarer för engagemang som finns hos samhällsmedlemmarna. Genom att erbjuda delaktighet på deltagarnas villkor och sammanföra vilt främmande människor för att diskutera diverse spörsmål offentligt, argumentera för sina ståndpunkter och lära sig förstå saker ur andra personers perspektiv kan vi komma en bit längre på vägen mot ett mindre polariserat samhälle som bättre lyckas tjäna sina medlemmars behov.

GEORG BOLDT